

Оксана Криштанович

**МОВНІ ЗАСОБИ ДЕКЛАРАЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

У статті розглянуто мовні засоби вираження релігійного світогляду Юрія Федьковича через категорію образу автора, яка виступає у тексті як художньо-мовна свідомість і яку визначає мовленнєво-стилістична особливість тексту.

Ключові слова: образ автора, релігійний світогляд, мовні засоби, Юрій Федькович.

Оксана Криштанович

Языковые средства декларации религиозного мировоззрения Юрия Федьковича

В статье рассмотрены языковые средства выражения религиозного мировоззрения Юрия Федьковича через категорию образа автора, которая выступает в тексте как художественно-языковое сознание и которую определяют языковые особенности текста.

Ключевые слова: образ автора, религиозное мировоззрение, языковые средства, Юрий Федькович.

Oksana Kryshthanovych

Language means of declaration of religious world view of Yuriy Fedkovych

In the article the language means of expression of religious world view of Yuriy Fedkovych are considered through the category of appearance of author, which comes forward in a text as artistic-linguistic consciousness and which is determined by the linguistic feature of text.

Key words: appearance of author, religious world view, language means, Yuriy Fedkovych.

Процес формування людини як творця відбувається одночасно з формуванням його як індивідуальності зі своїм особистим ставленням до цінностей культури і людських взаємин, зі своїм особливим підходом до навколишнього життя. „Відгук письменника на явища дійсності психологічно виявляється в різних формах, – це відгук особливий. Письменник не просто відгукується переживаннями на те чи інше явище, пригоду, подію, але і переосмислює їх й вбачає в них те, що може зробити опорним пунктом для творчого перевітлення і бути зафіксованими в тих чи інших образах” [4, с. 16].

Творець втілює себе у художньому творі, виявляючи у мовностилістичному оформленні, структурі тексту своє світобачення, світосприйняття, світовідчуття. Словесна творчість найглибше виявляє тип людини, національну своєрідність, естетичні орієнтири, авторське кредо.

При вивченні мови художнього твору образ автора виступає як одиниця визначення стилю письменника. Ця категорія, з одного боку, є об'єднувальною одиницею всього позатекстового, що зумовлює реалізацію індивідуального стилю письменника, а з другого – дає змогу через одиниці комунікативної структури художнього тексту об'єднати всі мовні рівні та виявити функціональне навантаження їхніх одиниць.

У статті розглянемо вербальні засоби вираження релігійного світосприйняття Юрія Федьковича.

Духовність – основа менталітету кожної нації. „Церква та релігія споконвіку були визначальними для буття українців, визначали його суть та шляхи прямування” [2, с. 26].

Усе життя Ю. Федьковича пройшло у духовних шуканнях, осмисленні своєї сутності. У житті письменника релігія займала не останнє місце, як і в кожній людині того часу. Він був сином свого народу, своєї доби, і це треба визнавати, а не заперечувати, вишукуючи в його творах антирелігійні мотиви. Ю. Федькович не був фанатично релігійною людиною, але дуже поважно ставився до віри й виконував усі її приписи й закони.

Релігія увійшла в свідомість письменника органічно, з молоком матері. Мати Юрія Федьковича, Ганна, була з попівського роду Ганицьких, православної віри. Батько,

Адальберт Гординський де Федькович, поляк, римо-католик за віросповіданням. Звичайно ж, що і сина було хрещено в римо-католицькій церкві, за латинським звичаєм хлопцеві дали два імені: Осип і Домінік.

Не склалися стосунки Федьковича з батьком (тільки у зрілому віці відбулося примирення між батьком і сином) – гнівався Юрій на нього за те, що „віддав” його на службу до австрійського війська, навіть зрікався, називаючи своїм батьком Івана Косована, простого гуцула. Щоб відмежуватися зовсім від батька, а водночас ще більше зблизитися зі своїм народом, 1863 року Ю. Федькович вирішує перейти з римо-католицької віри в православну, бо у переважній більшості гуцули тримались православної віри. О. Маковей записав: „Так у Чернівцях, в березні 1863 року, заким ще осів стало в горах, Федькович повідомив римо-католицького військового капелана про свій намір змінити римо-католицьку віру на православну. Дня 4 квітня 1863 року він виїхав до Путилова (16 миль возом) – і тут не встиг відпочити, вже 7 квітня пішов до православного панотця Олександра Поповича, показав йому свідоцтво від військового капелана і зголосив своє приступлене до православної церкви. При сій нагоді з побожності прийняв нове ім'я Юрій (Георгій). Від тепер міг уже й формально не називати себе Осипом, лише Юрієм, і від так себе підписував та на честь свого нового патрона складав потім і набожні пісні” [1, с. 228].

У „Життєписі Осипа Юрія Федьковича” О. Маковей наводить спогад про життя письменника в Путилі: „Гуцульських форм та звичаїв придержувався Юрій в тім часі дуже точно. У справах релігійних поведився зовсім так, як Гуцули. Він упросив о. Юрія Ганицького, щоби той посвятив йому хату (се було мабуть по похороні матері), при чім відбулися всі обряди, практиковані гуцулами в таких випадках. У церкві бував трохи не кожної неділі. Вступивши до церкви, бив поклони і давав „на службу” калачі або хліби, кілька крейцерів та воскову свічку. Виходячи з церкви, чекав з капелюхом в руці на панотця, цілував його в руку, відпровожував до дзвіниці, попри котру виходилося на дорогу, а сам повертав між гуцулів, зібраних коло церкви, та провадив із ними гутірку” [1, с. 335].

Отже, віра, церква були важливими в житті Юрія Федьковича. Він був богомільною людиною, і образ Бога, релігійні заповіді присутні постійно в його творах. Письменник нерідко звертається до Бога, просить його милості, віддає свою долю, долю своїх героїв в його божественні руки.

Ставлення до Бога – важливий чинник змісту сприйняття письменником людей, їх вартості. У вірші „У Вероні” письменник зазначає:

А тут люди ни є люди, але звірі,

Ні в них Бога, ні в них Царя,

Ні в них віри (Т. 1, с. 10);

До вашого престолу, віщуні, приходжу

Три рази по три рази вам ся поклонити,

Три рази по три рази волі в вас просити,

Почувши в моїх грудях пісні силу Божу (Т. 1, „До руського Боянства”, с. 19).

Ю. Федькович використовує слов'янську символіку застосування числа три, що є символом божественного існування взагалі, символом християнської Трійці й тріад язичницьких богів. Церковна лексема „престол” надає підвищеного емоційного колориту.

Поет вбачає у своїх „піснях” силу Божу і тому мусить виспівувати їх:

І буду вам співати, як живуть там люде,

Як там флюяра грає, як тримбіта тужить,

Як там ся щастє, доля, слава, радість дружит (Т. 1, „До руського Боянства”, с. 19).

Мовна діяльність людини, як і її поведінка в суспільстві, підкоряється певним етичним нормам, продиктованим християнською мораллю. У суспільстві склалися певні

традиції у використанні окремих слів і виразів, які передаються із покоління в покоління як заповіді мовної поведінки вірян: намагатися жити „по-божому”, тобто не порушувати заповідей Святого письма, звіряти Богові усі свої помисли, сповідатися за скоєні гріхи, просити прощення. Ю. Федькович будував своє життя згідно з цими принципами.

У листі до Костя Горбала Ю. Федькович пише: „На Михайла гадаю їхати вь проще до одного великого намистаря вь Молдові, – тамь я ся разом і за гріх висповідую. – Бог чий простить, але простіть й ви, браття молодці” [Т. 4, с. 43].

*Де хто ляже. Божя воля, –
Є де спати, много поля,
Є де голов приклонити,
А зірницї ймуть світити* (Т. 1, „Нічліг”, с. 3).

Поширеним у творах Ю. Федьковича є звертання до Бога. Письменник називає Бога зменшено-пестливо „Божечком”, „Святим”, „Госпідком”. Ці форми мають величальний зміст і одночасно приземлюють образ Отця Небесного. Так само звертається автор і до Матері Божої: називає її „Пречистою Дівною Марією”, „Матінкою Христовою”. Є у творах письменника й образ ангела як вісника Бога, заступника віруючих, та інші релігійно-церковні лексеми. Порівн.:

*Думи ж мої, думи руські, відки ви ся взяли?
Ци ви, може, в моїм раю квіточками цвили,
Ци ви, може, в моїм небі ангелом літали?
Що ви моє бідне серце досі колисали?
Так, як мати вороб'ятко вечором колише,
І над ним, і коло него хрестик божий пише,
Би уроки, би злі духи там не приступали,
– Так і моє бідне серце вис-те колисали* (Т. 1, „Думи мої”, с. 108).

Використання автором лексем *рай, ангел, хрестик божий* надало текстові колориту піднесеності.

У творах Ю. Федьковича спостерігаємо чимало ситуацій безпосереднього звертання у молитвах до Бога.

*Тобі ся, Боже мій, помолю,
Як тими днями, як я ще молив,
І ще м не думав, ще м не печалився.
Но що ж я, Святе, буду тя благати,
Коли тебе я тільки напросився,
А ти не можеш того мені дати?
Відь моїй просьбі Бог ще не родився?
А так не буду вже ничо просити.
Лиш склоню голов – та й зачну тужити* (Т. 1, „Молитва”, с. 32).

У цій поезії відчутний мотив розчарування: не все складається у житті так, як хочеться, як просили Бога. Зневірюються люди, зневірився і наш ліричний герой, під образом якого ми розуміємо образ автора.

Ю. Федькович для передання найпотаємнішого, найвідвертішого, найсокровеннішого обирав форму молитви. Це поезії „Молитва”, „Отче наш!”, „Рано”, „Примівка до обіду...”, в яких використовує притаманну молитві кінцівку: „Амїнь!”. Наприклад:

*Бо ти оден лиш Господь цего світа,
І лиш тобі усі ся поклоняєм,
Не як раби, а як вітцєви діти:
Учи нас! Просвіщай! Помилуй! – Амїнь!* (Т. 1, „Молитва”, с. 33).

В образі Бога Ю. Федькович бачить те світло, до якого треба прагнути, за допомогою вчення про якого людина зможе досягнути істинного щастя через основні моральні цінності – „віру, надію, любов”. Але цього вона зможе досягти, якщо розпізнає і розмежує добро і зло, правду і обман. Наприклад:

*А тії пророки, а тії святії,
Що мир розсаджали, як пальмовий сад,
Що сіяли правду, любов і надію –
Чи й тим в часоморю вовік пропадуть* (Т. 1, „З окрушків”, с. 327).

За переконаннями Ю. Федьковича, тільки „праведні” зможуть дожити до правдивого Божого суду і зможуть:

*Правдати всю землю, розсуджувать муть
Неправого з правим, тирана з рабами!*

.....
*Хто кілька розсипав – не тільки і пить!
І всім буде кара, і всім нагорода!
Криваві потоки не пусто ринуть...
Не Бог ме судити, а в руки народам
Віддасть він”* (Т. 1, „З окрушків” с. 327).

Для підсилення емоційно-експресивного сприйняття змісту Ю. Федькович використовує церковнослов'янізми, зокрема нестягнені форми займенника *тії* та прикметника *святії*, які надають текстові колориту піднесеності. Використання прислівника *вовік* асоціюється з вічністю.

Провини перед Богом і людьми, що суперечать християнській моралі, усвідомлюються як гріх. Серед найбільших провин вважаються порушення 10 заповідей Божих. Ю. Федькович вважає гріхом кривду ближнього, зраду, тому він переконаний, що за ці гріхи будуть карати поряд з Богом і праведні люди, „народи”. Як бачимо, письменник підносить образ людини до образу Бога:

*„Милош, твоя слава!
Провадь нас з Богом враз на веселисько!”
Так мир гукає* (Т. 1, „Праздник у Галові”, с. 457).

Надмірна вразливість, чуттєвість Ю. Федьковича, поєднані з його природною спостережливістю, це приводить письменника до філософського осмислення світу через зіставлення з біблійними сюжетами. Наприклад:

*Було серце як та рожса, –
Люде взяли попід ноги;
Було серце як Бог праве, –
Юда продав свого Бога...
Юда? – люде'го продали!* (Т. 1, „О чом Дунай!..”, с. 371).

Поет роздумує над побаченим в реальному світі людей і прочитаним у Святому писанні. Іноді ж від захоплення, захвату він переходить до зневіри у справедливість:

*Та коби скелев, то ще би нічого,
Зробили би тя кумира або плиту,
Да в ні-ж бо серце!.. О ни вірю я в Бога!
Мене ме за гріх, я'го за біль судити* (Т. 1, „Чи хто зміркує”, с. 391).

Поезія „Старий господар умирає і сина поучає”, яка має два варіанти, вражає елегійно-біблійним тоном. У тексті відчувається авторська оцінка людського буття, урівноважена житейською мудрістю та досвідом, філософсько-педагогічним усвідомленням власних порад, а також максимальною чесністю адресанта, що розуміє

послання до сина як своєрідну сповідь і заповідь. У підтексті повчання – прагнення батька передати синові досвід свого життя, застерегти від фальші, несправедливості:

За все найдуще, сину, тих ся бій,

Що хочуть в тебе взяти нарід твій,

Сокровище твоє, що найдорожче.

Не бійся дебр, а бійсь в болоті троци (Т. 1, „Старий господар умирає...”, с. 489).

Батько переконує сина, що лише Бог може допомогти йому вистояти, пройти через всі перепони життя, залишитися чесним, справедливим, добрим, вірним собі і Богові:

А кілька Господь добрий днів ти даст,

І чи ти горе всудит, чи гаразд,

Не прогніви лиш, сину, правду Божу,

А Бог святий всегда ти допоможе (Т. 1, „Старий господар умирає...”, с. 489).

Ю. Федькович був вірний заповідям Божим, жив за законом Божим. Своїм словом пропагував істини Божого писання, ніс їх до народу. 1878 року письменник закінчив писати збірку побожних пісень „Руський лірник”, в якій вміщено близько сорока віршованих „житій святих” на цілий рік. Поет здійснив свій давній задум: лірою і піснями виховувати народ. У передмові письменник звертався до земляків: *„Замість корчемних скрипок має у кожду руську хату ліра загостити, а замість бридливих нісенітниць має бути чути руська пісня, чи то во славу Божу і угодників Его, чи то во честь руського народа і славних его мужів”* [Т. 4, с. 363].

У першому томі „Писань Федьковича” за ред. І. Я. Франка зазначено, що автограф „Руського лірника” втрачено, і тому подано з нього тільки декілька пісень, що були раніше надруковані: „Дванадцять пісень про св. Миколая” і „Три пісні во честь св. Юрія”, видані 1873 року, і ще декілька поезій. Проте згодом, як зазначає О. Маковей, рукопис віднайшовся і в „Матеріалах до життєпису Ю. Федьковича” біограф подав „Руський лірник” так, як його задумав автор. Тут вміщено 41 пісню.

У 1874–1884 рр. Ю. Федькович наполегливо займається астрологією. Саме прагнення зрозуміти своє життя, призначення у світі, причини своїх нещасть змушує шукати відповіді у зорях. Живе в цей час дуже самотньо. Не вдаючись до аналізу змісту астрологічної праці Ю. Федьковича, зазначмо: він дійшов до висновку, що „постанови Того, що зазначає долю, не змінюються” [Т. 4, с. 637]. Просить Божої ласки, благословення, покровительства: „Сподоби мене, зіслати його на мене, на твого слугу, щоби проповідував правду, твою вічну правду на пожиток і науку справедливих, так як і ти сам є вічною правдою і справедливістю” [Т. 4, с. 637].

Творчість останніх років життя Ю. Федьковича переконує, що він залишався віруючою людиною, відводив релігії важливе місце в розвитку особистості, формуванні її світогляду, життєвих засад.

Ю. Федькович не тільки вживав церковну лексику, а й звертався до жанру псалма. Псалтир для письменника – передовсім органічна частина духовного існування простих гуцулів. Про пріоритетність Псалтиря в житті буковинського селянина, про віру в його помічну священну силу автор пише в оповіданні „Жовнярка”: *„Але Тонія не вбили, бо Софрона не на один акафіст дала та не на одну псалтирю за Тонієве здоров’є наймила* (Т. 2, с. 136).

Трансформація формально-змістової структури псалма в інтерпретації Ю. Федьковича цікава найперше своєю оригінальністю. Працюючи над першотвором, письменник досить істотно змінював композицію, сюжет, художньо-стильові засоби. Так, зокрема, в поменник „В день скону Батька нашого Тараса Шевченка! Кобзаря Русі” ввійшли два псалми на мотив 149-го алілуйного псалма „Новий псалом воспоемо...” та „І воспоють усі люди...”, які є стилізаціями 149 псалма Т. Шевченка. Отже, моделюються не

двома, а трьома „голосами” біблійного псалмоспівця, Т. Шевченка і Ю. Федьковича” [3, с. 39].

Ю. Федькович з великим поклонінням ставиться до Т. Шевченка і називає його пророком:

*Немає ям на пророків,
На Божє слово домовини,
Ані могили в Україні* (Т. 1, с. 185).

Ідеї пророка, слово Бога повинні жити. Бог прославиться не сам собою, а через своїх пророків:

*Яко Господь прославиться
В пророках говорить
І ісцїля живим словом
Убитїї люди
Дає ницим у десницю
Мечі обоюдї
На побїду мучителїв
На кару тиранам
І лагодить малих дїтей
На велетнів брани
І шле благих учителїв
В науку народам* (Т. 1, с. 86).

Ю. Федькович уводить образи, яких немає в обох джерелах: дітей, убитих людей, благих учителїв. „Нова слава” „добра” належатиме „учителям народа” аж після того, коли навчать народи.

Ще в одному псалмі – IV вірші ліричного циклу „Окрушки” – очевидна лексико-стилістична спорідненість псалма з „Я не нездужаю нівроку...” та „Мені однаково, чи буду...” Т. Шевченка та зі 142-им і 143-ім біблійними псалмами. Мотив взаємостосунків особистості і світу поет розв’язує в напрямку порушення силової рівноваги в системі „Душа – Світ” на користь світу, що, зрештою, є характерним для романтика-фаталїста Федьковича...

Домінантними категорїями цього болїсного діалогу ліричного героя і душі в „3 окрушків” є *воля-мати* (1 вірш), *муза-натхненниця* (2 вірш), *Бог і душа перед ним* (3 вірш), *талант* (4 вірш), *чисте серце, чиста совїсть* (6 вірш), *краса* (7, 9 вірш), *коханнн* (17 вірш), *приреченїсть особистості* (19 вірш), *глобальна її самотнїсть* (24 вірш):

*О Божє мїї! О Божє мїї!
Рожевого свїта
Лиш на хвильку, а потемку –
Навіки, навіки!..* (Т. 1, „Окрушки”, № 21, с. 133).

Ось тут і весь Федькович, який прагне щирості, чистоти, любові, але його сумнів, що цього може і не бути, на жаль, сильніший за прагнення світла. Сповідальнїсть „Окрушків” заправлена зневірою, а іноді й відчаєм, навіює асоціації з діалогами й душевними муками біблійного псалмоспівця, який балансує між Добром і Злом, хитаючись та впадаючи в зневіру.

*Одних виучують писарить,
А другї пнуться аж в попи;
А я лиш співанки на швару
Хотїв посїяти, да й те
Менї не повилось, небого!..
Да що робити? – Бити з Богом*

*Ніхто не буде ся!.. Мабуть,
Така вже доля або світ* (Т. 1, „Одних виучують писарить”, с. 322).

У псалмі „Творці слова на небесі...” поет розвиває біблійний мотив закопаного таланту як одного з найбільших, у розумінні письменника, гріхів. Таке ставлення до внутрішнього потенціалу гальмує розвиток всього народу, його поступ, а тому не може бути не покараним:

*Не ховайте скарби ваші,
Нерозумні люде, не закопуйте у землю,
Бо буде карати,
І виросте в ваших домах
Бур'ян серед хати* (Т. 1, с. 327).

Отже, оригінальність обробок Ю. Федьковича Псалтиря в тому, що поет висловлює в них власне безпосереднє розуміння його змісту, поєднує з Шевченковим та народним і проєктує його на сучасне України і на роль в ньому постаті Т. Шевченка.

Особливого значення письменник надавав релігії у вихованні дитини. Ще в своєму букварі 1866 року Ю. Федькович будує виховання школяра на релігійній основі.

1869 року у Відні вийшла перша частина збірничка „Співанник для господарських діточок. Зладив Ю. Федькович”. Пізніше він написав і другу частину, яка була надрукована у „Бібліотеці для молодіжи” 1885–1886 рр. Пісні цих збірок пройняті мотивами любові, шани до Бога, його заповідей:

*Боже з неба високого,
Глянь на мене молодого:
Дай ми розуму до науки,
До роботи чемні руки!* (Т. 1, с. 503).

Федькович навчав дітей свої помисли, дії зв'язати з Богом, бути роботящими, чесними, любити свій край. Цим настановам присвячена збірка „Проскура”. Під таким заголовком 1873 року Ю. Федькович скомпонував збірку набожно-повчальних віршиків для дітей і надіслав до „Просвіти”, але вона не була надрукована. Читачі дістали змогу познайомитися з ними тільки у повному виданні творів Ю. Федьковича за ред. І. Франка.

Високі ідеї гуманізму, патріотизму, вільнолюбство, працьовитість – ось ідеї, які проповідував у своїх творах Ю. Федькович.

Письменник був особисто знайомий з митрополитом Буковини Євгеном Гакманом, визначним діячем православної церкви, котрий в умовах поневолення українського народу послідовно працював задля його самостійності та культурного розвою. Відомо, що Ю. Федькович ще 1860 року, будучи офіцером австрійського війська, мріяв вийти у відставку й заснувати в Чернівцях український часопис. Цю думку підтримав і владика Є. Гакман, але, на жаль, тоді ще не було належних умов, щоб на Буковині виходила українська газета. Тільки 1885 року Юрій Федькович став редактором першої прогресивної української газети „Буковина”.

Живучи у Чернівцях, письменник найбільше любив молитися у церкві Св. Параскеви, яку відвідував кожної неділі й у всі свята.

Отже, усе життя Юрія Федьковича було пов'язане з релігією. Вона органічно увійшла у свідомість письменника, впливала на його світогляд. За Божим віровченням будував своє життя письменник, навчав у своїх творах через Божі заповіді правдивості, доброти, щирості, любові до рідної землі. Великою радістю для Ю. Федьковича було бачити, як його земляки беруться за книжку, за науку. Поет був упевнений, що народ не пропаде, якщо горнеться до світла, до правди, до самопізнання і до Бога. Ці істини залишаються актуальними для загальнокультурного виховання нашого сучасника і в складних суспільно-політичних умовах сьогодення.

Література

1. Маковей О. Життєпись Осипа Юрія Гординського-Федьковича / О. Маковей. – Львів : Друк т-ва ім. Шевченка, 1911. – 591 с.
2. Федорів Ю. Історія церкви в Україні / Ю. Федорів. – Люблін, 1991. – 360 с.
3. Чернописька Л. Своєрідність псаломних переробок Ю.Федьковича / Лариса Чернописька // Біблія і культура : зб. наук. статей / за ред. А. Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 2. – С. 39–42.
4. Якобсон П. М. Психологія художественного творчєства / П. М. Якобсон. – М. : Знание, 1971. – 47 с.

Джерела

1. Т. 1 – Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. – 1-е повне і крит. вид. – Львів : З друкарні наук. товариства ім. Т.Шевченка, 1902. – Т. 1. Поезії. / З автографів уперше вид. І. Франко ; передм. І. Франка. – XXII+806 с.
2. Т. 4 – Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. – 1-е повне крит. вид. – Львів : З друкарні т-ва ім. Т. Шевченка, 1910. – Т. 4. Матеріали до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З першодруків і автографів зібрав, упор. і пояснив Д-р Осип Маковей. Передм. О. Маковей. – XXI+653 с.